

Природа Полісс: дослідження та охорона. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 15-річчю Рівненського природного заповідника а 10-річчю Рамсарського угіддя «Горфово-болотний масив Переброди» (м. Сарни, 3-5 липня 2014 року) / ред.. Журавчак Р.О. – Рівне : Овід, 2014. – С. 580-585.

© Тарасенко М. О., 2014

ДО ЗИМОВОЇ ОРНІТОФАУНИ МАСИВУ «СОМИНЕ»

РІВНЕНСЬКОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА

М.О. Тарасенко¹, М.В. Франчук²

¹ Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна e-mail: lanius@meta.ua

² Рівненський природний заповідник, м. Сарни, Україна e-mail: m_franchuk@ukr.net

Тарасенко М.О., Франчук М.В. До зимової орнітофауни масиву «Сомине»

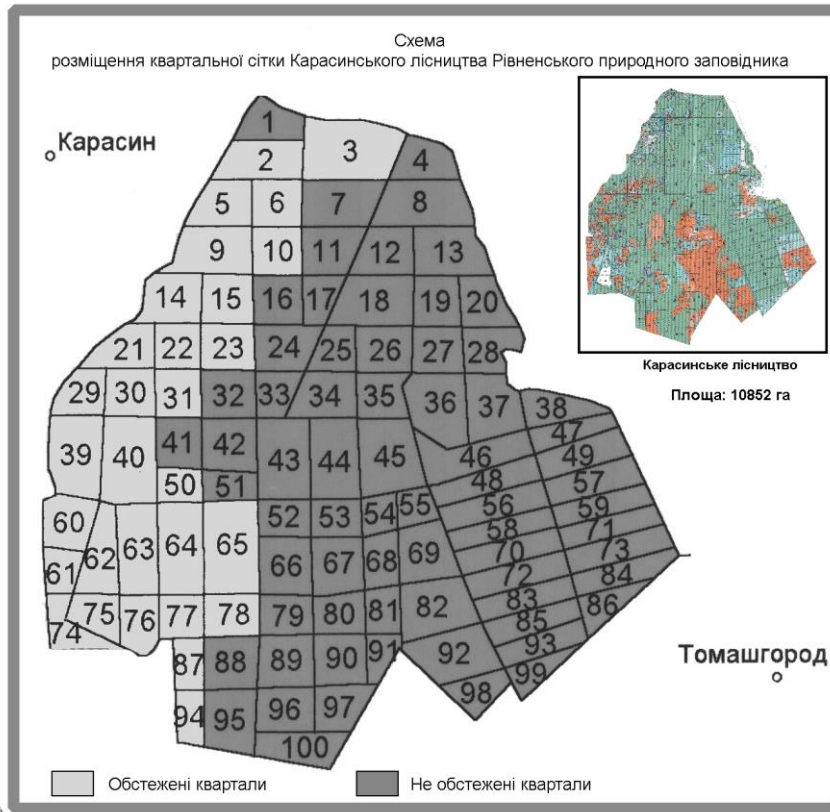
Рівненського природного заповідника. Під час дослідження зимової орнітофауни болотного масиву «Сомине» (Карасинське лісництво Рівненського природного заповідника) на зимівлі виявлено 23 види птахів. В зимовій орнітофауні масиву «Сомине» переважають Синицеві *Paridae* – 26,1%. Також незначно представлені родини *Picidae* – 17,4%, *Fringillidae* та *Corvidae* – по 8,7%. Інші родини представлені в зимовій орнітофауні одним представником та їхня частка становить по 4,3%.

Ключові слова: зимова орнітофауна, болотний масив «Сомине», Рівненський ПЗ.

Дослідження складу зимової орнітофауни здійснювалось протягом 14–19 січня 2013 р. в межах болотного масиву «Сомине», який входить до складу Карасинського лісництва Рівненського природного заповідника. Загалом обстежено 30 лісо-болотних кварталів (30% від кількості в лісництві) площею 3504 га (рис. 1). Площа лісовкритих земель обстежених кварталів склала 1403,3 га (40,03% від площі дослідження та 12,93% площі лісництва), під болотом – 1892,9 га (54,02% від площі дослідження та 17,44% площі лісництва), під водою (канали та оз. Сомине) – 107,8 га (3,07% від площі дослідження та 1,0% площі лісництва).

Обстеженнями охоплені біотопи свіжих соснових зелено-мохових лісів (G 2.214), які розміщені на піщаних дюнах – «острівцях», а також заболочених пониженнях: заболочених березових ацидофільних лісах (G 1.121), вербових заростей стоячих вод (G 1.114), сирих соснових багнових лісів (G 2.212) та вільхових мезотрофних заболочених лісів (G 1.132) [2].

Ділянки заболочених ацидофільних березових лісів представлені розрідженим сухостоєм берези та сосни. Більша частина цих ділянок – вільна від деревної рослинності.

Рис. 1. Картоschema обстежених кварталів Карасинського лісництва Рівненського природного заповідника

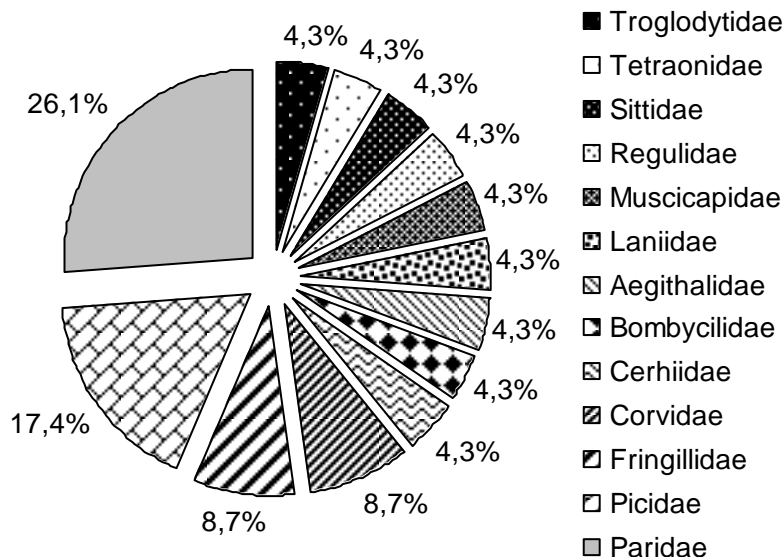
Для визначення видового складу та чисельності птахів здійснювались обліки маршрутним методом без обмеження ширини трансекти з наступним підрахунком щільності (особин/км²) [3].

Поділ птахів за категоріями чисельності подано за О.П. Кузякіним (1962): масові – 1000-10000 пар/км², дуже численні – 100-1000 пар/км², численні – 10-100 пар/км², звичайні – 1,0-10 пар/км², рідкісні – 0,1-1,0 пар/км² та дуже рідкісні – 0,01-0,1 пар/км². Частка участі птахів в орнітоценозі визначали за наступними градаціями: домінуючим вважався вид, частка участі якого є найвищою в населенні, субдомінуючими усі види, частка участі яких перевищувала 10% [1].

Результати та обговорення.

Під час проведених обліків болотного масиву «Сомине» Рівненського ПЗ виявлено на зимівлі 23 види птахів, які належать до 3 рядів, серед яких переважають *Passeriformes* – 78,3%. Представники ряду *Piciformes* становлять 17,4% зимової орнітофауни, а ряду *Galiiformes* – 4,3%.

За період проведених досліджень було встановлено, що в зимовій орнітофауні переважають птахи родини Синицеві *Paridae* – 26,1%. Також незначно представлені родини *Picidae* – 17,4%, *Fringillidae* та *Corvidae* – по 8,7%. Інші родини були представлені одним представником і їхня частка становить по 4,3% (рис. 2).

Рис. 2. Таксономічна представленість родин зимуючих птахів болотного масиву «Сомине» Карасинського лісництва Рівненського ПЗ

В біотопах свіжих зелено-мохових соснових лісів на зимівлі виявлено 18 видів птахів, загальною щільністю 108,9 особин/км².

Численними видами в біотопах є синиця блакитна *Parus caeruleus*, синиця довгохвоста *Aegithalos caudatus*, гаїчка болотяна *Parus palustris*, дятел звичайний *Dendrocopos major* та чиж *Spinus spinus*. Інші види є звичайними видами біотопів свіжих зелено-мохових соснових лісів.

Синиці та дятел звичайний формують полівидові зграї, які переміщуються в межах окремих лісових острівців. Домінуючим видом біотопів є синиця блакитна, а субдомінантами є синиця довгохвоста, синиця болотяна, дятел звичайний та чиж (табл. 2).

Таблиця 1

Видовий склад, чисельність та частка участі птахів в біотопах свіжих зелено-мохових соснових лісів

№ з/п	Вид	Чисельність (особин/км ²)	Частка участі (%)
1	<i>Parus caeruleus</i>	14,0	12,9
2	<i>Aegithalos caudatus</i>	13,4	12,3

3	<i>Parus palustris</i>	12,7	11,7
4	<i>Dendrocopos major</i>	11,5	10,5
5	<i>Spinus spinus</i>	11,5	10,5
6	<i>Parus major</i>	7,0	6,4
7	<i>Garrulus glandarius</i>	5,1	4,7
8	<i>Parus cristatus</i>	5,1	4,7
9	<i>Certhia familiaris</i>	4,5	4,1
10	<i>Sitta europaea</i>	4,5	4,1
11	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	4,5	4,1
12	<i>Parus montanus</i>	3,8	3,5
13	<i>Dryocopus martis</i>	2,5	2,3
14	<i>Dendrocopos leucotos</i>	2,5	2,3
15	<i>Corvus corax</i>	1,9	1,8
16	<i>Parus ater</i>	1,9	1,8
17	<i>Dendrocopos minor</i>	1,3	1,2
18	<i>Regulus regulus</i>	1,3	1,2

Біотопи заболочених березових ацидофільних лісів на сьогодні представлені відкритими ділянками з розрідженим сухостоєм берези та сосни. На таких ділянках виявлено на зимівлі 11 видів птахів, загальна щільність птахів невисока та становить 37,5 особин/км².

Численні види в біотопах заболочених ацидофільних лісів не виявлено. Усі означені види є звичайними.

Домінують в біотопі гаїчка болотяна та чиж, а субдомінантами є синиця велика *Parus major*, синиця блакитна та снігур *Pyrrhula pyrrhula* (табл. 2).

Таблиця 2

Видовий склад, чисельність та частка участі птахів в біотопах заболочених березових ацидофільних лісів

№ з/п	Вид	Чисельність (особин/км ²)	Частка участі (%)
1	<i>Parus palustris</i>	6,9	18,5
2	<i>Spinus spinus</i>	6,9	18,5
3	<i>Parus major</i>	5,6	14,8
4	<i>Parus caeruleus</i>	4,2	11,1

5	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	4,2	11,1
6	<i>Garrulus glandarius</i>	2,8	7,4
7	<i>Dryocopus martis</i>	1,4	3,7
8	<i>Dendrocopos leucotos</i>	1,4	3,7
9	<i>Lanius excubitor</i>	1,4	3,7
10	<i>Troglodytes troglodytes</i>	1,4	3,7
11	<i>Turdus viscivorus</i>	1,4	3,7

В біотопах вербових заростей стоячих водойм на зимівлі виявлено 10 видів птахів, загальною щільністю 154,5 особин/км².

Численними видами в біотопах є чиж, омелюх *Bombycilla garrulus* та снігур. Інші види є звичайними в біотопах. Домінує чиж, а субдомінантом є омелюх (табл. 3).

Чижі тримаються на трав'янистих рослинах, переважно на бур'янах – лопуху, пижмі, щавлю кінському.

Омелюхи, зграями по 15-30 осіб, тримаються на березах, що зростають вздовж меліоративних каналів заболочених ділянок. Береза, яка зростає на узліссях та вздовж каналів, значно вражена омелою й саме на таких деревах відмічені зграйки омелюха. Разом з омелюхами, в зграях відмічені поодинокі особини дрозда-омелюха *Turdus viscivorus*.

Таблиця 3

**Видовий склад, чисельність та частка участі птахів в біотопах вербових заростей
стоячих водойм**

№ з/п	Вид	Чисельність (особин/км ²)	Частка участі (%)
1	<i>Spinus spinus</i>	75,8	49,0
2	<i>Bombycilla garrulus</i>	45,5	29,4
3	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	15,2	9,8
4	<i>Parus caeruleus</i>	9,1	5,9
5	<i>Parus major</i>	3,0	2,0
6	<i>Dendrocopos major</i>	1,5	1,0
7	<i>Dendrocopos minor</i>	1,5	1,0
8	<i>Turdus viscivorus</i>	1,5	1,0
9	<i>Dryocopus martis</i>	0,8	0,5
10	<i>Corvus corax</i>	0,8	0,5

В біотопах сирих багнових соснових лісів на зимівлі виявлено 13 видів птахів. Загальна щільність є найвищою, в порівнянні з іншими типами біотопів, і становить 579,2 особин/км².

Дуже численним є омелюх та дрізд-омелюх. Полівидові зграї цих птахів тримаються на вражених омелою березах вздовж узлісся.

Численними видами є чиж, синиця чорна *Parus ater*, підкоришник звичайний *Certhia familiaris*, дятел звичайний, гаїчка болотяна та синиця чубата *Parus cristatus*. Інші види є звичайними.

Домінуючим видом біотопів сирих багнових соснових лісів є омелюх, а субдомінантами є дрізд-омелюх, чиж, синиця чорна та підкоришник звичайний (табл. 4).

Звичайний та малий *Dendrocopos minor* дятли, підкоришник звичайний, повзик *Sitta europaea* та синиці формують змішані зграї, та переміщуються в кронах сосен в пошуках поживи.

Таблиця 4

Видовий склад, чисельність та частка участі птахів в біотопах сирих багнових соснових лісів

№ з/п	Вид	Чисельність (особин/км ²)	Частка участі (%)
1	<i>Bombycilla garrulus</i>	291,7	50,4
2	<i>Turdus viscivorus</i>	100,0	17,3
3	<i>Spinus spinus</i>	62,5	13,3
4	<i>Parus ater</i>	25,0	13,3
5	<i>Certhia familiaris</i>	25,0	13,3
6	<i>Dendrocopos major</i>	16,7	8,9
7	<i>Parus palustris</i>	16,7	8,9
8	<i>Parus cristatus</i>	12,5	6,7
9	<i>Lyrurus tetrix</i>	8,3	4,4
10	<i>Sitta europaea</i>	8,3	4,4
11	<i>Dendrocopos minor</i>	4,2	2,2
12	<i>Garrulus glandarius</i>	4,2	2,2
13	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	4,2	2,2

В біотопах вільхових мезотрофних заболочених лісів, які представлені острівними угрупованнями на відкритих болотистих ділянках, на зимівлі виявлено 5 видів птахів. Загальна щільність становить 337,5 особин/км².

Дуже численним є тетерук *Lyrurus tetrrix*. Саме на вільхах нами виявлено скупчення тетеруків кількістю в 15-50 особин. Інші види є численними.

Домінуючим видом біотопів вільхових мезотрофних заболочених лісів є тетерук, усі інші – субдомінантами (табл. 5).

Таблиця 5

Видовий склад, чисельність та частка участі птахів в біотопах вільхових мезотрофних заболочених лісів

№ з/п	Вид	Чисельність (особин/км ²)	Частка участі (%)
1	<i>Lyrurus tetrrix</i>	187,5	55,6
2	<i>Parus caeruleus</i>	75,0	22,2
3	<i>Parus palustris</i>	25,0	7,4
4	<i>Dendrocopos major</i>	25,0	7,4
5	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	25,0	7,4

Загалом, в межах масиву «Сомине» Рівненського ПЗ за період проведених досліджень характеризується встановлено переважання в зимовий період птахів лісового комплексу, серед яких переважають синиці та дятли. Вони й формують полівидові зграї в межах лісових біотопів.

1. Кузякин А.П. Зоогеография СССР // Учен. зап. МОПИ. – М., 1962. – Т. 109. – С. 3-182.

2. Фіцайло Т.В., Коротченко І.А., Якушенко Д.М., Пашкевич Н.А. Біотопи лісової та лісостепової зон України / За ред. чл.-кор. НАН України Я.П. Дідуха. – Київ, 2011. – 288 с.

3. Равкин Е.С. Методические рекомендации по комплексному маршрутному учету птиц / Е.С. Равкин, Н.Г. Челинцев – М.: Изд. ВНИИ Природа, 1990. – 33 с.